

Eskon puumerkki

Muutamia aikoja sitten Virittäjä julkaisi kirjoitukseni, jossa puutuin aina ajankohtaiseen asiaan: kielenhuoltoon. Rajasin tarkastelun ensi sijassa niihin perusteluihin, joita kielenhuolto esittää ratkaisujensa pohjaksi.

Tiesin liikkuvani tulenaralla alueella, jossa pienikin kipinä roihauttaa äkkiä mahtavan palon. Välttääkseni väärinkäsityksiä korostinkin toistuvasti sitä, että pidän kielenohjailua sekä tarpeellisena että tärkeänä. Ja samasta syystä koetin perustella konkreettisten esimerkkien avulla perusväittämäni, jonka mukaan kielenhuolto on usein puuttunut sellaisiin yksityiskohtiin, jotka ovat epäolennaisia kirjakielen kehityksen kannalta.

Arvovaltaisimpia julkaisufoorumeita kielenhuoltoa koskevissa kysymyksissä ovat ymmärtääkseni Kielikello ja Virittäjä. Siksi käytin pääosin aineistona juuri niissä julkaistuja kirjoituksia. Yksilöityjen esimerkkien käyttö toi tietenkin esiin myös kulloisetkin kirjoittajat. Käsitykseni kuitenkin oli, että kun mielipideeroja syntyy, keskenään eivät kiistele ihmiset vaan asiat. Enkä osannut kuvitella, että kirjoitukseni voitaisiin tulkita hyökkäykseksi alan ylimpänä auktoriteettina olevaa instituutiota vastaan.

Seuraavassa Virittäjän numerossa Esko Koivusalo karkotti illuusioni. Hän ei pyrkinyt esiintymään yksityisenä keskustelijana vaan hyvin selkeästi nimenomaan tuolloisessa roolissaan, reviiiriään puolustavana Kielitoimiston päällikkönä. Hänen alueelleen oli hyökännyt ul-

kopuolinen, ja hyökkäys oli torjuttava vastaiskulla, joka kerralla pyyhkäisee tunkeutujan verissä päin takaisin rajan taakse.

Aikomukseni oli käyttää pelkkä avauspuheenvuoro ja jättää keskustelu toisille. Ja kun Koivusalon kirjoituksessa ei tunnut olevan aineksia jatkokeskustelulle, en nähnyt aihetta lähteä enää vastaamaan siihen.

Vastaisku näyttää kuitenkin tappaneen keskustelun kokonaan. Koska olen edelleen sitä mieltä, että itse asia on tärkeä, palaan siihen vielä kerran.

Käyn lyhyesti läpi Koivusalon kirjoituksen. Koetan osoittaa sekä ne asiat, joista olemme samaa mieltä, että ne, joissa käsityksemme eroavat. Jotta näihin eroihin ja yhtäläisyyksiin päästäisiin käsiksi, kuorin kirjoituksesta osan siitä pintakuohusta, joka ei liity itse ydinkysymyksiin.

Perusteet ja perustelut

Vaikeuteni on siinä, että joudun käsittelemään kolmea tekstiä. Niistä yksi on kirjoittamani avauspuheenvuoro, toinen on Koivusalon vastine ja kolmas se fiktiivinen kirjoitus, jonka kimppuun Koivusalo käy.

Tämän kolmannen tekstin on kirjoittanut joku elävästä todellisuudesta vieraantunut yliopistoihminen, joka on lähtenyt norsunluutornistaan saarnamatkalle avaraan maailmaan ja kompastunut heti kynnyksellä. Kuva voi hyvinkin olla näköiseni, mutta väitän, ettei se pohjaudu ainakaan siihen artikkeliin, jonka itse

kirjoitin. Toisin sanoen Virittäjän julkaisema tekstini on aivan toinen kuin se, jota Koivusalo käsittelee.

Koivusalo sivuuttaa useimmat väittämäni ja niiden perustelut, hän liioittelee ja karrikoi. Ylipäätään hän lukee tekstiin paljon sellaista, mitä siihen ei ollut kirjoitettu.

Perussyynä tähän on käsitykseni mukaan se, että Koivusalo on valinnut tietyn argumentointitekniikan. Väitteet voidaan torjua liioittelemalla ne absurdiuteen saakka ja osoittamalla nämä karikatyyrit naurettaviksi. Yhtä tehokasta on leimata väitteiden esittäjä yksisilmäiseksi hölmöksi, joka latelee pelkkiä itsestäänselvyksiä: don Quijote taistelussa tuulimyllyjä vastaan.

Tällainen telaketjustrategia on tietysti tehokas, sillä sen avulla päästään koko keskustelusta. Ja sen vuoksi vallankäyttäjät niin mielellään turvautuvat siihen: mitättömiksi osoitetut asiat hautautuvat hiljaisuuteen.

Otan näytteeksi joukon suoria sitaatteja.

»Toivoisin lingvistien ilmaisevan selvän sanoin, mitä he tarkoittavat 'hyväksymisellä kirjakieleen' ja yleensä 'hyväksymisellä'.»

»Jos näistä asioista sopii keskustella vain lingvistitieteellisin perustein, mitään keskustelua ei synny, koska makuaasioiden ratkaisemiseen ei tiettävää ole tieteellisiä kriteerejä.»

»Millainen on kielenhuoltajan käsitys kielestä, Leino kysyy. Riveillä ja rivien välissä hän antaa ymmärtää, että se on maallikkomainen: ei ymmärrä huoltaja paljonkaan 'kielen grammaattisesta rakenteesta, siis kielijärjestelmästä'. Muotisanoja vainoaa ja makutuomarina esiintyy, mikä on kovin epätieteellistä.»

»Tämä lienee tulkittava niin, että tieto kielen elämästä ja aatteellisesta tehtävästä puuttuu kaikilta niiltä, jotka ovat argumentoineet maallikkomaisin sanakääntein. Leinolla ja hänen kouluttamillaan lingvisteillä tuo tieto sen sijaan tuntuisi olevan.»

»Jään odottamaan Leinon määritel-

miä soveltuvuuden tieteellisistä kriteereistä.»

»Jään kiinnostuneena odottamaan, miten lingvistin valta-analyysi etenee.»

»Leino katsoo harhalyöntien syyksi tieteen välineistön puutteellisen hallinnan.»

»Minä en ole varma, että käytännön kielenneuvontaan ja normiratkaisujen tekoon kypsytää ihmisen pelkkä lingvistinen koulutus akateemisissa seminaareissa. Jotakin täytyy tietää myös suomalaisesta yhteiskunnasta, ennen kuin voi sanoa omistavansa tietoa kielen elämästä.»

»Siksi normikieltä rakennettaessa on tehtävä kompromisseja, eivätkä perusteet tällöin ole koskaan puhtaasti tieteellisiä.»

Ensin pari pikkuhuomautusta. Näkemys, jonka mukaan jotakin »hyväksytään» tai ei hyväksytä kirjakieleen, ei ole minun esittämäni; sanonta on suora lainaus Kielikellosta. Samaten »soveltuvuus» esiintyy vain Setälän sitaatissa. En ole vaatinut, että jostakin sopisi keskustella vain »lingvistis-tieteellisin perustein», en ole tehnyt »lingvistin valta-analyysiä», en leimannut muotisanojen vainoamista »epätieteelliseksi» tai penännyt »tieteellisiä» kriteerejä.

Ylipäätään sellaisia sanoja kuin »tiede», »tieteellinen», »epätieteellinen» jne. ei esiinny kirjoituksessani. Kysymys on Koivusalon tulkinnoista, jotka eivät pohjaa itse tekstiin. Sekä »lingvisti», »lingvistinen» ja »kielentutkija» esiintyvät tarkkaan laskien kirjoituksessani jokainen vain kerran, eivätkä nämä käyttötavat anna mitenkään pohjaa sille ironialle, jota Koivusalo huokuu »tiedettä» ja »lingvistejä» kohtaan.

Itse asiassa lingvistiikan ja kielenhuollon jyrkkä vastakkainasettelu on keinotekoisia. Edellistä voi luonnehtia deskriptiiviseksi kielentutkimukseksi; jälkimmäinen on soveltavaa: se on luonteeltaan preskriptiivistä, ohjeita ja normeja asettavaa. Näitä normeja ei tietenkään voi – niin kuin Koivusalo aiheellisesti korostaa – johtaa suoraan kielitieteen tutkimustuloksista. Silti näillä tuloksilla

Keskustelua

on käyttöarvoa myös kielenhuollossa, ja monet tehdyt ratkaisut ovatkin rakentuneet paljolti niiden varaan.

Myös kielenhuollon ammattilaisella on filologinen tai »lingvistik-tieteellinen» koulutus, ja monet esillä olleet kielenhuoltajat ovat eturivin kielentutkijoita. Raja ei siis kulje pahojen kielenhuoltajien ja hyvien lingvistien tai pahojen lingvistien ja hyvien kielenhuoltajien välillä. Päinvastoin he ovat samalla puolella ja joutuvat yhdessä hillitsemään niitä voittopuolisesti puristisia vaatimuksia, joita maallikoilla on kielen suhteen.

En ole kirjoittanut ihmisistä. Olen kirjoittanut niistä argumenteista, joilla he ovat perustelleet esittämiään normeja, ohjeita ja ehdotuksia.

Totesin kirjoituksessani, että ratkaisujen pohjaksi »esitetyt perustelut ovat — ymmärrettävästi — usein keskenään ristiriitaisia, eikä niitä voida johtaa selkeistä lingvistikisistä periaatteista». Sanontani on osoittautunut epäonnistuneeksi, sillä Koivusalon tavoin myös Jaakko Anhava (Virittäjä 1/1990) puuttuu siihen toistuvasti omassa puheenvuorossaan, joka pyrkii tasapainottamaan esittämiäni kärjistyksiä. Molempien tulkinta on se, että vaatisin ratkaisut tehtäviksi vain tällaisten »lingvististen periaatteiden» mukaan. Tätä en suinkaan ole tarkoittanut; en myöskään esittänyt lausumaani kriitikiksi vaan pelkäksi perusteluongelman mutkikkuutta korostavaksi toteamukseksi.

Jokin ehdotus — myös kielenhuoltajan tekemä — voi osoittautua monesta eri syystä mahdottomaksi. Jos on olemassa yksikin tällainen syy, ehdotus ei ole toteutuskelpoinen. Ja syyksi riittää se, että tehty ehdotus on ristiriidassa esimerkiksi »kielijärjestelmän» tai kielenkäyttäjien ilmaisutarpeiden kanssa.

Havainnollistan tätä esimerkillä. Oletetaan, että päätettävänä on kysymys siitä, pitäisikö Kolille rakentaa hiihtokeskus vai ei. Jotta päätös voisi olla myönteinen, sen on täytettävä mm. joukko taloudellisia ja poliittisia ehtoja. Keskusta ei voida rakentaa, ellei sille saada riittä-

vää rahoitusta. Mutta lisäksi hankkeen on — nykyoloissa — saatava myös poliittinen hyväksyminen. Kumpikaan ehto ei ole yksin riittävä, mutta molemmat ovat välttämättömiä.

Kun arvioin kirjoituksessani kielenhuollon tekemiä ehdotuksia ja niiden perusteluja, vetosin usein kielellisiin kriteereihin. Yhtään kertaa en kuitenkaan esittänyt, että ratkaisu pitäisi tehdä vain niiden nojalla. Mutta sitä olen kyllä tarkoittanut, että sen tulee täyttää myös tällaiset ehdot: ellei taloudellisia edellytyksiä ole, rakentamiseen ei voida ryhtyä, ja jos kielenkäyttöä koskeva ehdotus on ristiriidassa kielen luontaisten tendenssien kanssa, sitä ei saada läpi ilman väkivaltaa.

Kielipakinat ja kirjakieli

Koivusalo on epäilemättä oikeassa siinä, että »valtion ylläpitämän yksikön» päätehtävänä on kodifointityö. »Sen ja eräät muut käytännön kielenhuollon keskeistehtävät Leino ohittaa 17-sivuisessa kirjoituksessaan kokonaan», hän toteaa. Viittaan kyllä niihin, mutta totta on, että jätän ne taustalle. Paikkansa pitäviä ovat myös toistuvat huomautukset siitä, että olen sivuuttanut »käytännön neuvontatyön». Syynä on yksinkertaisesti se, että olen kirjoittanut aivan muusta. Virallinen kielenhuolto on ymmärtääkseni asiantuntevissa käsissä eikä minulla ole ollut mitään perusteita lähteä mestaroiimaan sitä saati kertaamaan Virittäjän lukijoille, mitä kaikkia tärkeitä asioita kielenhuolto tekee.

Olen kyllä kysynyt, »olisiko syytä muovata kirjakieltä koskevia asenteita vieläkin suvaitsevammiksi». Tähän kysymykseen Koivusalon kirjoitus antaa vastauksen. Se on yksiselitteinen: ei ole syytä. Perusteluja tosin ei esitetä, mutta tästä asiasta on turha jatkaa: *Roma locuta, causa finita*.

Enimmältä osin kirjoitukseni keskittyi kuitenkin perustelemaan yhtä keskeistä väittämää: kielenhuolto on tehnyt virheen puuttumalla tarpeettoman usein

myös sellaisiin yksityiskohtiin, jotka itse kirjakielen kannalta ovat epäolennaisia. Tämä on nähdäkseni ainoa kohta, jossa Koivusalo on – tosin varauksin – samaa mieltä kanssani. Hänen mukaansa »huomautus ei ole aiheeton», vaikka tässäkin »täytyy vain muistaa, että päivittäisessä neuvonnassa on aina annettava jokin vastaus».

Mutta kirjoitukseni aiheena ei ollut päivittäinen neuvonta. Sen sijaan olen käsitellyt niitä kirjoituksia, jotka on julkaistu Kielikellossa ja Virittäjässä. Nämä kirjoitukset ovat Koivusalon mukaan »yleisölle tarkoitettuja pakinoita», ja koska niissä »ei voi käyttää nihki tieteellistä jargonia, on tietysti turvauduttu monenlaiseen soimuuseen ja suostuteluun». Itse olen pitänyt näitä kirjoituksia kielenhuollon ammattilaisten vakavissaan kirjoittamina, en »kielipakinoina». Ehkä olen väärässä. Mutta mistä Kielikellon tai Virittäjän lukija tietää, milloin kielenhuoltaja pakinoi ja milloin ei?

Koivusalo moittii minua termin »kirjakieli» käytöstä. Moite on sikäli aiheeton, että olen koettanut mahdollisimman tarkoin käyttää samoja termejä kuin esimerkkeinä olleet kirjoittajat; sitä paitsi näin on samalla vältetty tieteelliseltä jargonilta. Kirjakielen Koivusalo määrittelee »normikieleksi». Normikielen piirteistöllä täytyy olla selvät rajat, hän ilmoittaa, ja tähän näkemykseen on helppo yhtyä.

Tämän perusteella *saada aikaiseksi* on »esimerkiksi virkakielessä» tarpeeton variantti. Ja edelleen: »Jos kerran kahtalaisuus *sinänsä* ja *sinällään* on jonkinlainen rikkaus, normikielen kehittämistai-paleella on tuhottu mittaamattomia arvoja, kun on pyritty yhden vaihtoehdon ratkaisuihin.»

Molemmat esimerkit olivat Kielikellosta:

»Nykyään on ruvettu 'saamaan aikaiseksi', kun pitäisi sanoa, että 'saadaan aikaan'. Edellistä ei ole hyväksytty kirjakieleen. Mielestäni myös julkisuuden puhekielessä pitää saada ai-

kaan sellainen muutos, ettei enää sanota 'saada aikaiseksi'.» (1/1986)

»Kirja- ja yleiskielessä tätä pitkää muotoa ei tarvita, *saada aikaan* riittää kaikkiin yhteyksiin.» (1/1988)

»Ne jotka aikanaan ovat kotiuttaneet kirjakieleen muodon *sinänsä*, ovat torjuneet *sinällään*-vaihtoehdon sen takia, että siinä on peräkkäin kaksi sijapäätettä, essiivin *-nä* ja adessiivin *-llä*. Tällaista muotoa ei ole haluttu omaksua kirjakieleen, vaikka se murteissa elääkin. Tämä kanta on edelleen voimassa. (1/1988)

Niin kuin totesin esimerkeistäni, »en tarkoita tällä sitä, että kaikki sopisi kaikkeen kielenkäyttöön». Ja Koivusalon sarkasmi on aiheetonta jo siksikin, että Kielikello ei suinkaan puhu virkaksi normikielestä; päinvastoin se ilmaisee selvin sanoin, ettei näitä häiriköitä »ole hyväksytty» tai »haluttu omaksua» kirjakieleen.

Koivusalo on varmasti oikeassa siinä, että lakien, asetusten ja säädösten kielessä ja virkakielessä yleensä normien on oltava suhteellisen tiukkoja. Mutta siitä ei vielä seuraa, että nämä normit tulisi sellaisinaan ulottaa koko »kirja- ja yleiskieleen» tai »julkisuuden puhekieleen».

Olennainen kysymys on se, mikä on normikielen käyttöala. Tästä olen Koivusalon kanssa täysin samaa mieltä – siitä huolimatta, että näkemyksemme sen käyttöalasta eivät kenties olisikaan samat. Mutta en ole vielä kukaan vakuuttunut siitä, että kielenhuollon tulisi kategorisesti torjua äsken esimerkkeinä olleet ja monet muut vastaavat ilmaukset »kirjakielestä».

Synti ja armo

Eivät *sinällään*, *saada aikaiseksi*, *alkaa tekemään* ja monet muut ole luonnostaan pahoja ja kieleen sopimattomia. Moraalikysymykseksi niiden käyttö muuttuu vasta sitten, kun ne leimataan kelvottomiksi. Ja tällaista leimasinta – sen olen yrittänyt sanoa – olisi ehkä syytä käyttää nykyistä varovammin.

Keskustelua

Genesiksen tuorein käännös kertoo, kuinka Herra Jumala asetti ihmisen Edenin puutarhaan viljelemään ja varjelemaan sitä: »Saat vapaasti syödä puutarhan kaikista puista. Vain siitä puusta, joka antaa tiedon hyvästä ja pahasta, älä syö, sillä sinä päivänä, jona siitä syöt, olet kuoleman oma.» Käärme houkuttelee naisen syömään puun hedelmän ja antamaan myös miehelleen: heistä tulisi Jumalan kaltaisia, niin että he tietävät kaiken, sekä hyvän että pahan.

Ikivanha myytti kertoo kaiken: »Silloin heidän silmänsä avautuivat, ja he huomasivat olevansa alasti. He sitoivat yhteen viikunanlehtiä ja kietoivat ne vyötärölleen.»

Selvyyden vuoksi huomautan, etten suinkaan pidä kielenhuoltajaa paratiisin käärmeenä. Mutta sitä olen korostanut kirjoituksessani, että tarpeettoman usein hän tarttuu kielen yksittäisiin ilmauksiin, hyväksyy yhden variantin ja tuomitsee — ilman riittäviä perusteita — toisen tai muut.

Kirjakielen maailma on voittopuolisesti synnin maailma, ei armon. Kielenkäyttäjää syyllistetään, ja syyllistyneenä hän yrittää pukeutua viikunanlehtiin. Hänen silmänsä ovat avautuneet vasta silloin, kun hän on maistanut puutarhan puusta: sen jälkeen hänellä ei enää ole oikeutta ilmaukseen, jota hän on siihen saakka käyttänyt automaattisesti kiinnittämättä siihen erityisempää huomiota.

Kirjakieleen mahtuvat sekä *vihta* että *vasta*. Mikseivät sinne mahtuisi myös *sinällään*, *saada aikaiseksi* tai monet muut samantapaiset vaihtoehtoiset ilmaukset? Yksi tykkää äidistä, toinen tyttärestä, ja molemmat voivat olla oikeassa. Muistan itse takavuosina vierastaneeni oppilaitteni töissä pronominia *jotain*, koska olin tottunut muotoon *jotakin*. Ja kovin so- rahtavalta tuntui, kun »esimerkkejä oli niin ja niin monta *kappaletta*»; alkuun yritin jopa karsia näitä *kappaleita*, sillä minulle ne olivat konkreettisia. Muistan myös sen, kuinka luin Martti Haavion Bjarmia-kirjan korjausliuskoja; prono-

mini *muudan* oli minusta kovin vanhah- tava, ja korvasin sen ajanmukaisemmal- la muodolla *muuan*. Mutta akateemikko poisti hienovaraisesti assistenttinsa te- kemät muutokset: hänelle tuolla asulla *muudan* oli tunnearvoa.

On inhimillistä vierastaa sellaista, mi- kä on omien tottumusten vastaista. Mut- ta suvaitsevuus on arvo sinänsä, ja su- vaitsevuutta voidaan — toivottavasti — sekä oppia että opettaa. Nykyajan yh- teiskunnassa tämä on suorastaan vält- tämätöntä.

Näkemys kielestä

Koetin osoittaa konkreettisten esimerk- kien avulla, etteivät ne perustelut, joita kielenhuoltajat ovat esittäneet torjues- saan jonkin ilmaisun, ole aina vedenpi- täviä. Eli — Koivusalon sanoin — lähdin katsomaan, toimiiko pappi niin kuin saarnaa.

Kyseenalaistin sen, onko tarpeen vai- nota »muoti-ilmauksia», ja viittasin siinä yhteydessä Setälän näkemyksiin siitä, kenellä on »valta ja auktoriteetti asian- ymmärtäjänä määrätä, mitä on kieleen omaksuttava, mitä ei».

Niin kuin edellä esittämistäni sitaateis- ta näkyy, Koivusalo tulkitsee sanomaani niin, että olisin kiistänyt kielenhuoltajil- ta oikeuden omaan työhönsä, jopa hei- dän ammattitaitonsa: he argumentoivat »maallikkomaisin sanakääntein», ja har- halyöntien syynä on »tieteen välineistön puutteellinen hallinta». Tieto totuudesta sen sijaan olisi »Leinolla ja hänen kou- luttamillaan lingvisteillä».

Uskoakseni eri alojen tutkijat ovat yk- simielisiä siitä, että tiedon karttuminen itse asiassa osoittaa vain sen, miten ta- vattoman laaja on se alue, jota ei tunneta: tieto lisää tietoisuutta tietämättömydes- tä. Kukaan kielentutkija tuskin lähtee vakavissaan julistamaan, että hän on selvillä siitä, mikä tai millainen kieli oi- kein on ja mitkä ovat sen psykologiset ja sosiaaliset ulottuvuudet. Mutta häntä polttaa halu oppia ymmärtämään tut- kimuskohdettaan yhä paremmin. Siksi

hän on aina valmis keskustelemaan kielestä ja kielinäkemyksistä. Ja ehkä juuri siksi hän saattaa tuntua niin ärsyttävältä.

Esitin kyllä oman tulkintani siitä, millaista kielinäkemystä heijastavat ne argumentit, joilla kielenhuoltajat ovat perustelleet kannanottojaan. Toistan sen sellaisenaan tässä ja korostan vielä keran: kysymys on esitetyistä argumenteista, ei niitä esittäneistä ihmisistä.

1. Kieltä käytetään ensi sijassa informaation välittämiseen, tiedottamiseen.
2. Merkitys ja muoto ovat toisistaan irrallisia; sama merkitys (»ajatukset») on ilmaistavissa eri tavoin.
3. Kielellinen ilmaus on säiliö, johon puhuja sijoittaa merkitykset (»ajatuksia») ja jossa ne kulkeutuvat kuulijalle.
4. Kielenkäyttö ei ole luovaa toimintaa vaan absoluuttisen optimin tavoittelua: jokaiselle asiointilalle — »ajatukselle» — on olemassa paras ilmaus, ja hyvä kielenkäyttäjä pyrkii löytämään sen.
5. Takeena viestinnän onnistumisesta on se, että puhujan ja kuulijan ilmaisu- ja käsitejärjestelmät ovat identtiset.
6. Kieli on ilmausten kiinteä varasto, johon uusia ilmauksia hyväksytään vain »uusille käsitteille».

Tämä on yksi niitä kirjoitukseni puolia, joihin Koivusalo ei puutu. Hän ei koeta osoittaa tulkintaani vääräksi, enkä ainaakaan vielä näe aihetta luopua siitä.

Tästä ei kuitenkaan seuraa, että tällaisia näkemyksiä heijastavien argumenttien esittäjät olisivat maallikkomaisia saati kyvyttömiä käsittelemään kielen ilmiöitä. Mutta näyttää siltä, että tarkoitus pyhittää keinot. Toisin sanoen: kun ratkaisu on tuntunut oikealta, perusteluihin ei aina ole ollut tarvetta paneutua kovin yksityiskohtaisesti.

Ja nämä perustelut toistavat yhä uudelleen samaa käsitystä: kieli on ilmausten sulkeinen joukko, ja merkitys ja muoto ovat periaatteessa toisistaan riippumattomia. Tällöin on luonnollista

toimia mm. niin, että karsitaan tarpeettomia vaihtoehtoja, sillä kun jollakin merkityksellä on vakiintunut ilmaisin, se riittää.

Käsitys kielestä ilmausten rajallisena joukkona, jonkinlaisena nimilappujen varastona, ei kuitenkaan ole aksiomaattisesti tosi, ja sen vuoksi siitä olisi hyvä keskustella. Kieli voidaan nimittäin nähdä myös avoimena tai vielä perustellummin sumeana joukkona. Eikä se ole välttämättä edes ilmausten joukko vaan ehkä pikemminkin ilmaisupotentiaali, jota puhuja tai kirjoittaja voi käyttää luovasti omien tarpeittensa mukaan. Jos oletetaan, että muoto ja merkitys liittyvät erottamattomasti toisiinsa, jokaisella ilmauksella voi periaatteessa olla oma tehtävänsä, oma olemassaolon oikeutensa.

En väitä, että tällainen käsitys kielestä olisi oikea. Ja vielä vähemmän haluan väittää, että siitä voitaisiin suoraan johtaa joitakin norminantoperusteita saati että sen pohjalta kaikki pitäisi hyväksyä. Mutta olen valmis argumentoimaan sen puolesta, että se vastaa — paremmin kuin äskeisen luettelon karakterisoima näkemys — niitä empiirisiä havaintoja, joita kielestä on voitu tehdä.

Olen siis asettanut kyseenalaiseksi sen kielinäkemyksen, joka tulee toistuvasti esiin kielenhuoltoa koskevissa puheenvuoroissa. Ja vieläkin enemmän: olen pitänyt tällaista näkemystä vääristyneenä ja väittänyt, että siihen nojautuminen johtaa ratkaisuihin, jotka ovat vahingollisia kirjakielen kehityksen kannalta.

Deskriptiiviseen tutkimukseen suuntauneilla kielentutkijoilla — »lingvisteillä», jos niin halutaan — ei ole valmista vaihtoehtoa. Mutta heilläkin on oman alansa erityistietoa nykyistä todenmukaisemman näkemyksen rakennusaineiksi.

Kielipolitiikastakin voidaan keskustella

Väitän edelleen, etteivät pohdiskelut siitä, millainen on kielijärjestelmä ja sen grammaattinen rakenne, ole mielettömiä

Keskustelua

eivätkä tarpeettomia. Päinvastoin ne ovat tärkeitä paitsi kielentutkijoille myös kaikille muille, jotka joutuvat työkseen käsittelemään kieltä objektina eikä vain välineenä. En ole pyrkinyt tyrkyttämään jotakin oikeana pitämäni kielinäkemystä. Sen sijaan olen useissa kohdin kirjoitustani halunnut – siteeraan aikaisempaa tekstiäni – »kiistää kielenhuollon tekemältä ratkaisulta sen itsestäänselvyyden».

Kielitieteen piirissä käsitykset kielestä vaihtelevat. Yhteistä niille kuitenkin on, että ne ovat poikkeuksetta epätäydellisiä ja aukkoisia. Jo senkään takia kielentutkijat eivät voi lähteä julistamaan, miten tämän tai tuon alan kielityöläisten tulisi hoitaa tehtävänsä. Mutta hekin tietävät kielestä jotakin ja voivat ottaa esiin asioita, jotka ehkä aiheetta ovat alkaneet näyttää ongelmattomilta.

Koivusalon puheenvuorosta käy ilmi, ettei hän katso deskriptiivisellä kielentutkimuksella olevan tässä suhteessa mitään annettavaa normatiiviselle kielenohjailulle. Käsitys voi tietysti olla oikea, sillä käytäntö kulkee usein teorian edellä – tämä sanottuna ilman ironiaa. Mutta kielinäkemyksen oikeellisuuden tulisi käydä ilmi tehdyistä ratkaisuista, ja sen tueksi pitäisi pystyä esittämään evidenssiä silloin, kun se asetetaan kiistanalaiseksi.

Rinnastin kirjoituksessani kielipolitiikan ja ulkopolitiikan: katsoin ne Suomessa ainoiksi yhteiskuntaelämän alueiksi, joilla politiikan tekijöillä ei ole mielipide-eroja. Nyt rinnastus tuntuu kuitenkin aiheettomalta.

Kuluneen vuoden aikana maailma on nimittäin muuttunut paljon, ja jopa ulkopolitiikasta on tullut ei vain luvallinen vaan jopa tärkeä puheenaihe. Sama muutos voisi ulottua myös kielipolitiikkaan. Suomen kieli ei siitä varmaankaan kärsi, ei kielenhuolto eivätkä myöskään kielenhuollosta vastaavat viranomaiset.

PENTTI LEINO

Pentti Leinon toisen puheenvuoron johdosta

Sepeteus: Mikä rohkeus, mikä hävyttömyys!

Pentti Leinon pääväite hänen virittämässään keskustelussa on: »kielenhuolto on tehnyt virheen puuttumalla tarpeettoman usein myös sellaisiin yksityiskohtiin, jotka itse kirjakielen kannalta ovat epäolennaisia». Myönsin tällaisia virheitä sattuneen. Sen sijaan en tunnistanut itseäni kuvasta, jonka Leino oli rakennellut kielenhuoltajan kielinäkemyksestä. Se ei ollut mielestäni näköinen myöskään ryhmäkuvana. Vastaavasti Leino ei tunnista näköisekseen kuvaa avarassa maailmassa kompastelevasta yliopistoihmisestä. On kuvien tarkentamisen vaihe.

Leinolla on nyt kolme keskeistä väitettä: 1) hänen ykköskirjoituksensa on aivan toinen teksti kuin se, jota vastineeni käsittelee, 2) en yritä kumota kritiikkiä, jota hän esittää normikysymyksistä kirjoittaneiden tutkijoiden argumentoinnista enkä 3) puutu kuusikohtaiseen luetteloon, jolla hän ilmentää kielenhuoltajien näkemystä kielestä.

Ensimmäiseen Leinon väitteeseen totean, että puheenvuorojemme lukijat osaavat kyllä itse ratkaista, mikä osuu, mikä ei. Leino totesi ykköskirjoituksessaan, että »tarvitaan siis keskustelua oikeakielisyysspolitiikan periaatteista» ja esitti viisi kysymystä, joihin olisi vastattava. Vastasin niihin kaikkiin. Samoin Leino ilmoitti, että hänen esille ottamansa epäonnistuneet suositukset ovat »vain esimerkkejä, joiden avulla koetan havainnollistaa paljon laajakantoisempia kysymyksiä». Toisesta kirjoituksesta saa sen vaikutelman, ettei avauspuheenvuoro ollutkaan tarkoitettu laajakantoiseksi. Minun olisi pitänyt käsitellä vain Leinon esimerkkejä, ei kielenhuollon periaatteita ja toimintatapoja.

Toiseen väitteeseen huomautan, että omien rikosteni osalta käsittelin myös argumentteja. Muut saavat vastata itse